

Objavljeno u: *Pregled*, sv. 135, knjiga XI, god. IX, 1935.

Dr. Ksenija Atanasijević

RASMATRANJE O VASPITANJU ŽENA

Problem vaspitanja nije ograničen isključivo na oblast pedagogije. On proizlazi iz spleta graničnih metafizičkih pitanja, a račva se po mnogim duhovnim područjima, – pre svega po onima morala i sociologije. Kad bi se strogo logički postupalo, osnovno pitanje koje bi ispitivač imao da reši, pre nego što bi pristupio odredbama normama vaspitanja, odnosilo bi se na slobodu volje. Trebalo bi prvo imati izrađeno gledište o tome, je li čovekova volja zavisna od motiva, i predodređena njima, ili je nezavisna, i u koliko. Razume se, ako se prihvati determinističko učenje, i ako se volja čovekova, bez ostatka, svede na uslovljenost motivima, onda, načelno i dosledno govoreći, uloga vaspitanja, nužnim načinom postaje ništavna i nemoćna. Jer tada se smatra da čovek dolazi na svet sa neiskorenjivim osobinama koje se nikakvom vaspitačkom okretnošću ne mogu izgaditi, niti zameniti drugima. – Ako se, međutim, ljudskoj volji indertemistički pripíše sloboda opredeljivanja, onda sleduje da vaspitanje – razvijanjem i usavršavanjem svesti, i oblagorađavanjem duše, kod nedoraslog ljudskog individuuma, – ima moći da dejstvuje u smislu poboljšavanja sklonosti što u njemu postoje. Još više, shodno indertemističkome shvatanju, vaspitanje bi bilo u stanju da stvaralački unapređuje i bogati vaspitanikovu unutrašnjost, i u intelektualnome, i u etičkome smislu.

Valja naglasiti da se ravnjanje prema teorijskoj razlici između determinističkoga i indertemističkoga ubeđenja u praksi ne sprovodi dosledno; otuda i oni što veruju da je čovjekova volja sputana, spoljnim i unutrašnjim uslovljenostima, ipak računaju sa vaspitnim metodama. Jer, doista, bilo bi krajnje poražavajući da čovek, kruna stvaranja, otvoreno prizna kako je potpuno nesposoban ne samo da izmeni tok stvari u veseljeni, nego i da usavrši i podigne bilo sebe, ili one koji su mu najbliži. Složenost modernoga života nameće čoveku zahtev da se temeljno osposobi za održavanje,

razrađivanjem što većega broja svojih dispozicija. Otuda se svi fatalistički propisi i praktični saveti čine necelishodni danas, kad se u vaspitanju gleda sve sigurnije sretstvo za napredovanje, i u individualnom, i u socijalnome smislu. U sadašnjici, čovek može apstraktno da pobija slobodu volje, – ali je on, silom nužnosti, ipak nagnan da dela, kao da veruje u njeno postojanje.

Slobodu volje uzimaju u vrlo ozbiljan obzir čak i oni koji pretpostavljaju da je kroz kosmos sproveden zakon karme, formulisan od hinduskih filozofa, i koji očekuju da čovek, u idućoj egzistenciji doživi nagrade i kazne zbog onoga što je u ovome životu počinio. Iako doktrina o neotstupnom ostvarivanju karme znači, u stvari, priznanje nedoraslosti čovekove da se otrgne od neumitne metafizičke i etičke povezanosti uzroka i posledice, ona u slobodi volje gleda jedinu mogućnost da čovek ubrza karmički tok, i da spase sebe, pomoću prečišćavanja i usavršavanja sopstvene ličnosti.

Tako se i u privrženici slobode volje, i protivnici njeni, u stvari slažu u tome, da ljude vaspitanjem treba popraviti i prosvećivati. I, shodno osnovnom čovekovome verovanju u moć i celishodnost vaspitanja, kroz sve vekove, počev od najudaljenijih, načini vaspitanja su se izgrađivali, doterivali i saobražavali potrebama raznih epoha, zemalja i naroda. Razume se da se u tome nije uvek išlo po pravoj, progresivnoj liniji; otuda istorija pedagogije sadrži, pored odeljaka punih izvrsnih, racionalnih metoda, i poglavlja ispunjena fantastičnim i izvanživotnim pretpostavkama. Ali neodržljiva shvatanja otpadala su, onemogućena sama sobom, u toku vremena, a svi u život primenljivih vaspitni elementi stupali su u nove povezanosti i kombinacije, shodno potrebama pojedinih vremena.

U čitavome toku razvića teorijske nauke o vaspitanju i praktičnih primena njenih, sve do poslednjih decenija XIX, i početka našega veka, zapažamo uočljivo jednu nenormalnu činjenicu: da postoje dva načina i dva merila za vaspitanje muške i ženske dece. U muškim vaspitanicima, i u kući, i u školama, gledaju se bića koja treba pripremiti za samostalan život, i u kojima, zbog toga, valja što uspešnije razvijati urođena svojstva. Ženska deca, međutim, sve do poslednje pedesetine godina, smatraju se kao potčinjeni i zavisni deo čovečanstva; vaspitanje devojaka, prema tome, ima za cilj da od njih načini što bolje i što poslušnije stvorove muškaraca. Pri tome, smetao se

sa uma prvobitni moralni princip, da je i žena ljudski individuum koji, kao i muškarac ima prava na slobodno izražavanje i unapređivanje svoga bića. Da je žena ličnost u duhovnom, etičkom i socijalnom pogledu po prirodi potpuno ravna muškarcu, – ta nesumnjivost je, izgleda, nadmašivala moći shvatanja ne samo prosečnih ljudi, nego i mnogih filozofa, pedagoga i pisaca koji su davali procene vrednosti polova, i, katkad, propisivali norme za njihovo obrazovanje. Bio bi dug posao navoditi sva njihova nepovoljna mišljenja o ženama: ona se protežu od poezije gruboga mizogina Hiponakta iz Efeza, ili Simonida sa Amorga, sve do patoloških izliva Šopenhauerovih ili do manijačkih utvara Strinbergova duha. Ali svi pisci ovoga smjera zanemarili su činjenicu da je, od najdavnijih vremena, bilo žena genijalnosti jedne Safo, ili jedne Hipatije i da žena visokoga duha ima kroz svu istoriju čovečanstva, i pored najnepogodnijih prilika za njihovo stvaranje.

Ali sudovi istaknutih ženomrzaca razume se da su presudno doprinosili tome da se sve čvršće ukorenjuju već i inače raširene predrasude i zakržljaloj inteligenciji žene, – koju, tobože, posvedočava manja težina mozga od mozga muškarca, – zatim predrasuda o njenoj nedoraslosti da sama upravlja svojim životom, i o nužnosti da uvek ostane pod tutorstvom kakvoga muškarca. Tako su se, posle davnoga cvetanja ženine inicijative i vlasti u doba matrijarhata, u opticanju istorijskoga vremena smenjivale razne epohe gde je žena, u jednome ili u drugome vidu, bila rob, zatočenik, ukras ili marioneta svoga oca, muža ili onoga u čijoj je vlasti stajala. Vaspitanje ženino bilo je, shodno ovome, sklopljeno tako, da se potčinjenost njena otpravnije i po sebi razumljivije zapečati; jedina svrha toga vaspitanja bila je, razume se, udaja. Mogli su se katkad sresti i skladno sklopljeni brakovi, u koje su ulazile konzervativno odgojene žene, – ali one su, i u tim slučajevima, tek po najređem izuzetku raspolagale samostalnošću. U velikoj većini slučajeva, žena je bila ograničena i u ispunjavanju svojih dužnosti majke; i prema deci imala je ona podređenu i sporednu ulogu, dok je otac, „glava porodice“, o svemu, pa i o deci, kazivao prvu i poslednju reč. Sa gledišta proteklih vremena moglo je biti i idiličnih momenata u ondašnjim brakovima kojima su, većinom samodržački, upravljali muževi: međutim te idile izgledaju vrlo nezavidne, sa prosvećenijeg etičkog i socijalnoga stanovišta današnjice, kad, posle Kantovoga kategoričkoga imperativa, u svakome ljudskom biću ima da se gleda samocij. Kao drugi vid ovakvih neravnopravnih i nepravinih odnosa između

muškaraca i žena, pojavljivala se galanterija i zaštitnička uloga takozvanog „jačeg pola“ prema slabijem. Tako je stvoren, i u mnogim pojedinostima izrađen, jedan lažni i namešteni stav gospode prema damama koje su mogle i da vladaju svojim udvaračima, iskorišćavanjem njihovih slabosti. U suštini, taj galantni odnos prema ženama još je neiskreniji i nemiliji od onoga prvobitnoga pobjedničkoga suprotstavljanja muškarca prema ženi, kao vlastitoj svojini. Ali i jedan i drugi položaj duboko je unižavao ženu, kao svesni individuum, i izazivao je, kod mnogih razumnih i osjetljivih među njima, intimno podnošene tragedije i mučeništva. Ibzen, u svojoj *Nori*, sa sugestivnom istinitošću dao je tip žene kojoj je, do gađenja, dotužilo da bude muževljeva lutka. Zato ona mora da zadovolji svoju nepremostivu težnju da pođe u slobodu, i da u njoj nađe i ostvari sebe, - težnju tako jaku, da nju nije u stanju da potisne ni ljubav prema rođenoj deci.

Ali i pored divnih, junačkih izuzetaka žena – uzvišenih karaktera ili stvaralaca, ishod suviše dugog neetičkog stavljanja žene u pokroviteljsku ili tiransku zavisnost od muškarca, donosio je katkad degradiranje same njene psihičke i moralne suštine. Dugogodišnji štetni uticaj i naopaka poimanja, koji su se taložili oko nje, oštetili su unutrašnjost prosečne žene. Jer kao da postoji jedna posebna nužnost: kad sve prilike i svi sticajevi idu na to da se neko učini gorim i nevrednijim nego što, po prirodi, jeste, on, na kraju, takav postaje. Nije dakle, nikakvo čudo što je žena prošlosti, svim okolnostima upućivana na to da poništi sebe, pred socijalno jačim muškarcem, gubila svaki oslonac, kad nije uspevala da se udajom veže za nekoga ko će se materijalno za nju strasti, i psihički je voditi. Neosposobljena vaspitanjem da stoji sama na svojim nogama, i da znači, kao takva, svesnu jedinku, i korisnoga člana društva, devojka se, kad je ostajala neudata, po pravilu, postepeno ali sigurno, pretvarala u polu-žalosnu, a polu-smešnu figuru, koja kroz puste dane muklo nosi svoju životnu promašenost, i teretno pada svojoj okolini. Da bi takvu sudbinu izbegle, devojke, potpomognute roditeljima, trošile su sve svoje napore i svu svoju umešnost u to da ostvare jedini cilj svoga postojanja: da se udaju.

Socijalni i ekonomski sklop današnjega života, sa njegovim novim uzorima, potrebama i nuždama, učinio je dalje neprimjenljivim zastarjeli sistem vaspitanja devojaka, koji je svemoćno vladao toliko vremena. Pitanja

modernoga života traže temeljno racionalna rešenja, i neizvodljivo je više silom održavati dotrajale stare zablude. Zahtev ostvarivanja opštečovečanskih prava menja relacije između pojedinih staleža; stanje čoveka mase poboljšava se, u svakome smislu. Pred neotklonjivim pokretom za socijalno obezbeđenje svih članova modernoga društva, nema više puta kojim bi se isključivala cela jedna polovina čovečanstva iz učestvovanja u javnome životu. Ideolozi feminizma, iako u početku tek najvećom mukom, ipak uspevaju da učine prihvatljivom istinu po kojoj je žena prirodom opredeljeni saradnik muškarca u svima njegovim poslovima, dužnostima, odgovornostima i pravima, jer, po prirodi, raspolaže istim duhovnim osobinama i odlikama kojima i on: njih samo treba vaspitanjem staviti u akciju. Zaslugom probuđenih feminiskinja – boraca za prava celoga njihova roda, žene počinju da učestvuju u mnogim oblastima izvan kućevnoga života. To osvajanje novoga terena ide sa ogromno mnogo prepreka, koje još nisu konačno savladane u nekim zemljama – među njima je i naša. Ali otsudni korak učinjen je: od količine koja se sasvim zanemaruje, van četiri zida svoga doma, žena postaje faktor što se u javnome životu vidi i čuje. Sam napredni duh modernoga doba donosi sobom preinačenje sistema vaspitanja žena, – jer njih sad treba načiniti podobnima da same sebe održe u životnoj borbi, i da posluže društvu, prema svojim najbolje razvijenim snagama. – Da se prosvetljenje žene sadašnjice, u surovosti svakodnevnoga sudaranja oko osvajanja socijalnih pozicija, često krvave, - to zna, do jada, svaka od njih, iz iskustva. Ali svakoj razumnoj ženi jasno je i to, da je i najmučnije potrebe, i najstupidnija ismevanja, radi održavanja svojih prava, dostojnije podnositi, nego pomiriti se sa isključenošću iz učestvovanja u izgrađivanju kulture.

Pored toga što položaj moderne borbene žene u ljudskoj zajednici nužno pretpostavlja ogromno trošenje njenih napora, pregalaštva i samopregorevanja, koje, katkad, nadmašava prosečne moći jednoga borca, – postoji jedna ozbiljnija teškoća integralnom oslobođenju svih žena. Naime, dugovekovna podjarmljenost žene ostavila je atavizmom osetne tragove na njoj, – tragove koji su se tek kod istinskih umnih od njih dali konačno izgaditi. Jer nije dovoljno predrugojačiti prilike, pa namah postići unutrašnju izmjenu ličnosti. Ta izmena događa se sporo i postepeno. Otuda danas sretamo žene koje samostalno zarađuju svoj hleb, i koje uspešno drže svoju profesiju, - a u duši se ipak grizu da će im život ostati besciljan ako se ne udadu. Raspravlja

se, i u našim danima, problem udaje žena sposobnih za samoodržanje, koja će biti spas iz njihovog tragičnog usamljeništa. Ova primordijalna želja za udajom, po svaku cenu, nekih današnjih ekonomskih oslobođenih devojaka, – želja slična onoj njihovih patrijarhalnih pramatera, – neproizlazi uvijek iz materinskoga nagona. Ona češće dolazi od neispunjenosti duha sadržajima koji trajno zadobijaju interes, – jer profesionalni rad može i mehanički da se obavlja. A neiskorenjiva obmana tolikih žena svih doba ostaje, da je kakav ljubavni doživljaj jedini u stanju da pruži svežu boju i živi ritam inače monotonome životu. I izgledao bi čudo od suvoće i nepoetičnosti onaj ko bi upozorio na istinu da su – sa ređim izuzetcima istinitih, velikih simpatija – većina erotičnih zbivanja mehuri od sapunice, i da život, srećom, sadrži mnogo eminentnije i stvarnije vrednosti od varljivih i kratkovečnih ljubavnih istorija. I činilo bi se da suviše uprošćava stvari onaj, kpo bi izrazio da je brak etički i socijalno sankcionisan samo uspelo podignutom decom, ili dubokom i nepokolebljivom vezom razumevanja između supraga, - a da inače nema razloga opstanka. Doista, sva propovedanja da celibat treba pretpostaviti besmislenome braku, - i kad dolaze iz najduhovitijih glava – osuđena su na to da ostanu neprihvaćena. Erotičan nagon, pothranjivan duhovnom neokupiranošću, jači je od svih iskustava i od svih umovanja. Kad se radi o njemu, retko kad pomaže i sopstveno iskustvo, a tuđe nikad. Ali, kad je reč o nezavisnosti moderne žene, i o njenoj oprobanoj i dokazanoj borbenosti, nesumnjivo je da bi ove njene osobine stekle pouzdaniju ubedljivost, kad bi se oslonile na iskreno asimilirano saznanje o podjednako samostalnoj vrednosti postojanja svakog duhovno i etički ispravnog člana društva, kako muškog, tako i ženskog. Jer nije dosta što su žene, dobrim delom, izvojevale spoljašnju slobodu; nužno je da se one u duši osele kao izrađene ličnosti koje će se, prema svome sopstvenome nahođenju i izboru, ili udruživati sa muškarcima u veze braka, opravdane i u socijalnome, i u individualnome pogledu, ili će same, svojim radom, doprinostiti socijalnome napretku.

Blagotvorno bi bilo da vaspitanje metodično istre i izgadi sve tragove dalekih instikata potčinjenosti žena, i da im ulije nepokolobljevi, dragocenu svest o neprikosnovenosti svakog korisnog i ispravnog individualnog života. Svesnost ove vrste prekratila bi sve tragedije koje i danas besmisleno preživljuju neudate devojke, često i onda kad su sasvim spremne za život. Sem toga, istinsko upoznavanje i prihvatanje etičkog principa o dostojanstvu svake

valjane ličnosti bezizuzetno, pružili bi mnogim ženama, koje trpe unižavanja svih vrsta, u nekim nemoguće održavanim brakovima, dovoljno hrabrosti da izađu iz svojih očajnih situacija, i da same počnu krčenje životnoga puta za sebe i svoju decu. Nesmelost žene da duboko poveruje u svoju samostalnu važnost, neobično pojačava javno mišljenje, koje uvek vidi nepotpunoga stvora u ženi, nenadovezanej na muškarca. A van svake je sumnje da žene ne bi ostajale u zajednici sa muževima – mučiteljima, kad se ne bi bojale kritike i osude sveta. Zato pretpostavljaju da trpe stvari, nedostojne ljudskoga bića, izgledu da izlože sebe šibi nedobronamjernoga suda svojih bližnjih.

Pre kratkoga vremena, imali smo prilike da čujemo rezonovanje jedne ređe ograničene i nekulturne žene iz društva. Autoritativna, i zauzeta isključivo staranjem o svome izgledu, ona je rekla: „Čudna mi čuda ako žena ima svoju zaradu! Danas se to ne traži! Danas je glavno da žena bude dama!“. Ova dirljivo naivna žena – koja, po nesreći, nije čak ni dama, – uspela je, živeći u našim grozničavim danima, da ne stekne ni najbleđu slutnju čak ni o ekonomskoj nuždi što goni žene da same sebe obezbeđuju. A navedeni slučaj nije jedini.

Pri svem tom, valja verovati da će dalji napredak kulture, i vaspitanje, shodno njemu, izgladiti sve zaostale zabludeli žene, i otkriti im istinu da će one biti i bolje majke, i bolje supruge, i bolji članovi društva, ako postanu izrađene i prekaljene ličnosti, – nego ako ostanu nečije senke, i bolji ili gori podržavaoci. Jer svesnost i duhovna razbuđenost daju radnjama vrednost, – ne njihovo automatsko vršenje. A sve dok ljudski individuum ne bude sām u sebi nosio unutrašnju vrednost, nezavisnu od spoljnih sretstava potsticanja i upotpunjavanja, neće on postići svoju punu moralnu i socijalnu osposobljenost. Međutim, preče od svega, za neuništljivo formiranje jednoga boljega društva, jeste da žene tu osposobljenost steknu, u što lepšem broju. A do nje, one će doći samo radikalnim odbacivanjem zabluda o sebi, i orjentisanjem prema istini, uvek u suštini nesramljivo jačoj od svih privida i od svih pometnja.